

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з «Економічної теорії»

на тему:

«Економічна роль держави у вирішенні проблеми бідності»

Студентки 2 курсу ФО-21 групи
напрямку підготовки оподаткування

Влох О. Р.

Керівник: Вірковська А. А.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

ПЛАН

Вступ

1. Поняття бідності та причини її виникнення
2. Аналіз розподілу доходів серед населення
3. Роль держави в подоланні бідності та шляхи вирішення проблеми в Україні (2013-2015 рр.)

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

На сьогодні бідність залишається однією з глобальних проблем усього людства. Проте подолання бідності серед зайнятого населення є парадоксальним явищем. Економічна ситуація в Україні дає можливість стверджувати, що головною причиною бідності зайнятого населення є низька заробітна плата. Поширення бідності в нашій країні спричинене існуванням нерівності серед населення. Наслідки бідності для суспільства вражаючі. Результатом низького рівня життя є погіршення здоров'я у людей, зменшення тривалості життя, погіршення демографічних показників в країні, так як більшість людей, шукаючи кращої долі, виїжджають за межі рідної країни.

Бідність породжує пригнічення ініціативи, послаблення віри у власні сили, натомість формує соціальний патерналізм, завищені очікування від держави, покладання на неї у забезпеченні певного рівня життя. Довготривала бідність перетворюється на проблему майбутнього. Масова бідність веде до посилення соціального напруження, до загрози соціальної стабільності та національної безпеки держави.

Актуальність теми роботи полягає в тому, що проблема бідності та пошук шляхів для її подолання залишається однією з найважливіших проблем сучасності і є предметом наукового інтересу та дискусій як вітчизняних так і зарубіжних науковців протягом багатьох років, що свідчить про її актуальність.

Метою роботи є узагальнення поняття “бідність” та аналіз розподілу доходів серед населення, а також пошук шляхів для вирішення проблеми бідності в країні.

Об'єктом роботи є процес подолання бідності.

Для досягнення мети роботи вирішуються такі **завдання**:

- узагальнення теоретичних знань для вирішення практичних проблем;
- обґрунтування причин виникнення бідності;
- аналіз розподілу доходів населення;

- пошук шляхів для подолання проблеми.

Предмет дослідження є пошук шляхів для вирішення проблеми бідності.

Поняття бідність можна трактувати по різному, зокрема:

Бідність – це невідповідність потреб, які виникають, та можливостей, які ці потреби можуть задовольнити. Під потребами розуміються найнеобхідніші, оскільки потреби є різні і вони зростають у міру зростання доходу.

Бідність – це складне та багатоаспектне явище, яке характеризує стан суспільного розвитку країни.

Значний вплив на розширення масштабів бідності має безробіття, яке для України з початком ринкових реформ стало новим явищем. Відсутність роботи автоматично асоціюється з можливістю залишитися в категорії “бідний”. Проблема бідності в українському суспільстві стосується цілих прошарків і груп населення. До категорії бідних належать сім’ї з дітьми; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; безробітні; інваліди; пенсіонери; бездомні громадяни; безпритульні діти.

Питання подолання бідності тривалий час вивчають вітчизняні і зарубіжні науковці в галузі економіки, соціології, демографії, державного управління. Різні аспекти цієї проблеми висвітлено у працях авторитетних учених, таких як Н.Власенко, М.Волгін, В.Гошовська, С.Кадомцева, І.Курило, В.Латік, Е.Лібанова, О.Макарова, О.Палій, Н.Рингач, Л.Черенько, М.Шаповал та інших.

Можна відзначити також достатню увагу до проблеми бідності з боку Міжнародних організацій, а саме Організації Об’єднаних Націй, Світового банку, Всесвітньої організації охорони здоров’я, Міжнародної організації праці та ін.

Для того, щоб вирішити проблему бідності необхідно розробити систему заходів, які повинні враховувати особливості виникнення, поширення бідності, а також причини її виникнення. Від тактики виживання

необхідно переходити до стратегії розвитку, від боротьби з бідністю – до зростання середнього класу. Головним способом для боротьби з бідністю є підвищення життєвого рівня населення, надання можливості громадянам працювати, покращувати свій рівень добробуту.

1. Поняття бідності та причини її виникнення.

Згідно Конституції України кожен громадянин нашої держави має право на достатній рівень життя для себе та своєї сім'ї. Проте, він тільки має право, але держава не зобов'язана забезпечити його в цьому. Протягом перших років незалежності України вкрай негативним наслідком зменшення доходів населення стала бідність, яка в значній мірі збереглася і на шістнадцятий рік самостійності нашої країни.

Бідність – це ганебне явище, з яким необхідно боротися і з яким борються всі країни світу. Бідність не лише поділяє суспільство, а й є стимулом для того, щоб людина прагнула і досягала кращої долі. Проте в сучасних умовах бідність часто стає на перешкоді стабільності суспільства і його подальшого розвитку. Навіть в економічно розвинених країнах бідність стає загрозою, коли вона перетворюється на застійну, тобто постерігається довготривалий стан бідності індивідів, сімей, де бідним є не одне покоління. Люди, які тривалий час перебувають у стані бідності, соціально деградують, перетворюються на злочинців, які становлять загрозу для інших громадян

Проблема бідності існує в кожній країні світу, навіть в багатих та соціально-розвинених суспільствах, і вважається однією з найдавніших суспільних проблем, тому багато економістів та соціологів приділяють увагу даній проблемі та доводять різноманітні теорії і концепції щодо визначення цього поняття. Проте чіткого визначення поняття бідності в сучасній науці й досі не існує. Бідність – поняття досить складне і широке, і залежить від багатьох факторів.

В Указі Президента України від 15 серпня 2001 р. бідність визначається “як неможливість дотримуватись того способу життя, який існує в конкретному суспільстві в конкретний час через брак коштів” [14]. Тобто людина без коштів, не має можливості підтримувати той рівень життя, який існує в середовищі в якому вона проживає. Це означає, що відсутність бідності ідентифікується не тільки із забезпеченням фізичних умов життя (прийнятне житло, харчування, одяг, здоров'я), але й з можливістю жити,

споживати і брати участь у суспільному житті на рівні, який відповідає найбільш поширеним якісним вимогам суспільства. Інше трактування: бідність - це неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі обґрунтованих фізіологічних, соціальних та духовних нормативів [7].

Бідність – це страх перед майбутнім, спричинений непевністю людини у своїх можливостях вберегти себе та своїх близьких від матеріальних нестатків [16].

В повсякденному житті ми дуже часто вживаємо поняття бідність. Проте, бідність означає не лише відсутність грошей, а й відсутність або недостатність ресурсів – освіти, здоров'я, корисних соціальних зв'язків, що так необхідного для нормального рівня життя усіх членів суспільства.

У документах ООН підкреслено основні прояви бідності:

- 1) коротка тривалість життя;
- 2) низький рівень професійно-освітньої підготовки;
- 3) відсутність якісного медичного обслуговування, харчування;
- 4) усунення від суспільного життя.

Бідність розрізняють за типами і вона поділяється:

- бідність економічно пасивного населення. Бідність економічно пасивного населення обумовлена обмеженими можливостями реалізації свого трудового потенціалу, а також якщо ці можливості обмежені (інваліди та ті хто за ними доглядає) тощо.

- бідність зайнятого населення. Бідність зайнятого населення. Тенденції збільшення загальної бідності в Україні потребують концентрації зусиль на подолання бідності зайнятого населення. Це обумовлено тим, що саме зайняте населення створює можливості для фінансування соціальних програм і захисту працездатного населення. Крім того, подолання бідності зайнятого населення є світовим парадоксальним явищем тому, що працююча людина, виходячи з розуміння трудового процесу, не може отримати компенсації за власні витрати. Таке може бути спричинено некваліфікованою

працею, недовикористанням власного людського капіталу (недисциплінованість, девіантні відхилення, лінощі тощо).

- бідність безробітних і пенсіонерів. Бідність безробітних обумовлена, по-перше, неможливістю реалізувати власну робочу силу через невідповідність професійно-кваліфікаційного рівня, тобто її пропозиції у разі суттєвих коливань попиту на робочу силу як на зовнішньому, так і внутрішньому ринку праці. По-друге, все більшого розповсюдження набуває суб'єктивна оцінка невідповідності здібностей і потреб з боку безробітного населення, тобто надмірні його амбіції або психологічна не адаптованість до зміни професії, підвищення кваліфікації. Враховуючи економічний стан країни, рівень соціальних виплат не може бути таким, щоб він повністю задовольнив навіть основні потреби у продуктах харчування, непродовольчих товарах і послугах.

Бідність пенсіонерів є, в тому числі, наслідком низького рівня і зрівняльною оплатою праці за радянських часів. Збільшення виплат за солідарною системою стане можливим у разі зростання надходжень до Пенсійного фонду. Але це залежить від платежів роботодавців із ФОП, обсяг яких, за даними окремих дослідників, може збільшитися за рахунок легалізації «тіньової економіки» і заробітної плати «в конвертах» на 25-35%. Навіть, якщо здійснюється індексація пенсій в обсязі прожиткового мінімуму, то безперервна, постійна інфляція погіршує стан пенсіонерів [15]. За видами бідність поділяють на «відносну» та «абсолютну».

Абсолютна бідність визначає деякий фізіологічний мінімум, необхідний для життя людини, за яким розраховуються споживчий кошик і прожитковий мінімум. Абсолютна бідність настає при добових витратах, менших від визначеної межі абсолютної бідності, інструментом для виміру якої може бути:

- міжнародний критерій, запропонований ООН;
- прожитковий мінімум (його розмір визначається вартістю споживчого кошика, склад якого кожна країна визначає самостійно).

Відносна бідність $\neg$ це нездатність забезпечити гідний для цього суспільства рівень життя: вона виявляється при порівнянні індивідом власних можливостей із можливостями інших членів суспільства сьогодні або із їхніми власними можливостями в минулому. Якщо абсолютна бідність характеризує переважно фізіологічні ознаки, то відносна $\neg$ соціальні. Відносно бідними можна вважати й тих, хто, хоча й живе в певному матеріальному достатку, але все-таки відчуває обмеження в соціальній, культурній, політичній сферах та брак вільного часу й можливостей відпочинку. «Відносна бідність $\neg$ це неможливість через нестачу ресурсів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству у конкретний період часу» . Із визначення відносної бідності випливає її принципова неподоланність, у суспільстві може бути ліквідована абсолютна бідність, але завжди зберігається відносна бідність. Вона має місце навіть тоді, коли стандарти життя всіх прошарків суспільства підвищилися. Внаслідок бойових дій на Донбасі у 2014 році з'явилася нова форма бідності – раптова бідність через втрату майна та джерел для існування, якої зазнали як вимушені переселенці, так і сім'ї, постраждалі внаслідок бойових дій на територіях проживання. Станом на кінець року чисельність зареєстрованих переселенців наближалася до одного мільйону осіб, і більшість з них опинилася у зоні ризику раптової бідності, оскільки не мали значних заощаджень, здатних компенсувати втрати (навіть тимчасові), або рівня кваліфікації, який гарантував би відновлення на новому місці проживання трудових джерел доходів у повному обсязі. Оцінити масштаби втрат майна та ризику раптової бідності населення, яке залишилося у місцях постійного проживання, поки що надзвичайно важко, насамперед тому, що процес нині перебуває в розвитку, і загальна ситуація є мало прогнозованою. Бідність являє собою масове явище, яке не можливо подолати лише економічними важелями.

Бідність – суспільна проблема, яка вимагає практичних дій щодо її зменшення, потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки поширення

бідності в українському суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування для розробки ефективних програм соціальної допомоги й упорядкування несправедливої диференціації доходів населення.

Головна проблема бідності – це низький рівень доходів. Існує два шляхи зменшення бідності. Перший – це активний спосіб, тобто підвищення доходів працюючих, другий – пасивний через підвищення соціальної допомоги. Виходом має стати соціально орієнтована економіка як механізм переробки ресурсів у товари та послуги для громадян, яка зрештою приведе до створення свідомого власника, зможе подолати масштабну бідність та зробить нашу державу країною зі зростаючим добробутом.

Бідність є наслідком різноманітних та взаємопов'язаних між собою причин, які об'єднують в такі групи:

- економічні (безробіття, низька заробітна плата, низька продуктивність праці, тощо);
- соціально-медичні (інвалідність, старість, високий рівень захворюваності);
- демографічні (неповна сім'я, велика кількість утриманців в сім'ї);
- соціально-економічні (низький рівень соціальних гарантій);
- освітньо-кваліфікаційні (низький рівень освіти, недостатня професійна підготовка);
- політичні (військові конфлікти, вимушена міграція);
- регіонально-демографічні (нерівномірний розвиток регіонів).

Головними причинами виникнення та поширення бідності в Україні протягом періоду незалежності є:

- 1) зменшення рівня зайнятості населення;
- 2) зростання рівня безробіття;
- 3) низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення;
- 4) заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат;
- 5) відсутність розвинутої системи страхування життєвих ризиків та адресної соціальної допомоги [6].

На відмінну від інших країн, що розвиваються, основним джерелом бідності в Україні є невідповідність рівня заробітної плати реальній вартості робочої сили на ринку праці. Тобто заробітна плата людей настільки мала, що вони не здатні задовольнити свої потреби в повному обсязі, також споживча корзина не відповідає нормам і її неможливо порівняти з реальною заробітною платою людей.

Одним з головних чинників появи бідності є безробіття, що являє собою таку соціально-економічну ситуацію в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу, яку вони здатні виконувати, що обумовлено переважанням пропозиції над попитом на неї. Також на збільшення рівня бідності впливають такі чинники як:

- скорочення робочих місць, що призводить до того, що значна частина населення, виїжджає за межі рідної країни, шукаючи кращої долі;
- зростання інфляції в порівнянні з реальними доходами населення;
- скорочення, розпад підприємств;
- перенасичення ринку праці однорідними професіями, що призводить до неможливості реалізувати власну робочу силу;
- невідповідність ціни і вартості робочої сили працівника.

В соціальній статистиці використовують наступні показники бідності:

1. рівень бідності (масштаб бідності, межі бідності, коефіцієнт бідності) - це частка населення, що мають середньодушові доходи, нижчі за певний стандарт (найчастіше за прожитковий мінімум).
2. дефіцит доходу - загальна сума грошових коштів, необхідних суспільству для покриття різниці між існуючими доходами бідних і встановленим стандартом.
3. сукупний дефіцит доходу бідного населення – це сума коштів, яких не вистачає бідному населенню країни в цілому до визначеної межі бідності.
4. коефіцієнт глибини бідності (зазор бідності) - дефіцит доходу у розрахунку на одного бідного [15].

Бідність в Україні має наступні національні характеристики:

- низький рівень життя населення в цілому;
- поширення бідності серед працюючих громадян;
- значне майнове розшарування населення;
- висока питома вага людей, що відносять себе до бідних.
- низький рівень соціальних стандартів і гарантій (занижений розмір прожиткового мінімуму, відтак, і мінімальної зарплати, розмірів державної соцдопомоги, застосування в законодавстві показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму»);
- недосконалість податкової системи (великий розрив між сплатою податків багатих та бідних громадян; відсутність неоподаткованого мінімуму на доходи громадян, що призводить до суттєвої податкової дискримінації стосовно працюючих громадян; податкова дискримінація в оподаткуванні трудових доходів у вигляді зарплати порівняно з оподаткуванням нетрудових доходів);
- заборгованість із виплати заробітної плати;
- високий рівень безробіття серед молоді та осіб передпенсійного віку.

Проте не всі безробітні є насправді бідними, деяка частина з них змогла пристосуватися до сучасних економічних умов і знайшла собі джерела заробітку поза зареєстрованим сектором економіки. Бідність також пов'язана з існуванням такої категорії людей, які не в змозі заробляти у зв'язку зі старістю або станом свого здоров'я. Крім цього, в Україні починає формуватися хронічна бідність. Результатом цього може стати бідність наступних поколінь через не змогу отримати належну професійно-освітню підготовку, що призведе в майбутньому до їх низької конкурентоспроможності на ринку праці.

Отже, наслідками виникнення бідності в Україні є низький рівень народжуваності, погіршення стану здоров'я, неможливість отримати якісну освіту.

Бідність неможливо уникнути чи подолати. Головне, що можна зробити для того, щоб бідність не стала проблемою, це посилити контроль над нею і регулювання з боку державних органів влади.

2. Аналіз розподілу доходів серед населення.

Якщо вести мову про доходи населення, то варто враховувати джерела їх формування, види, а також диференціацію. Класифікація доходів населення наведена на рис. 2.1

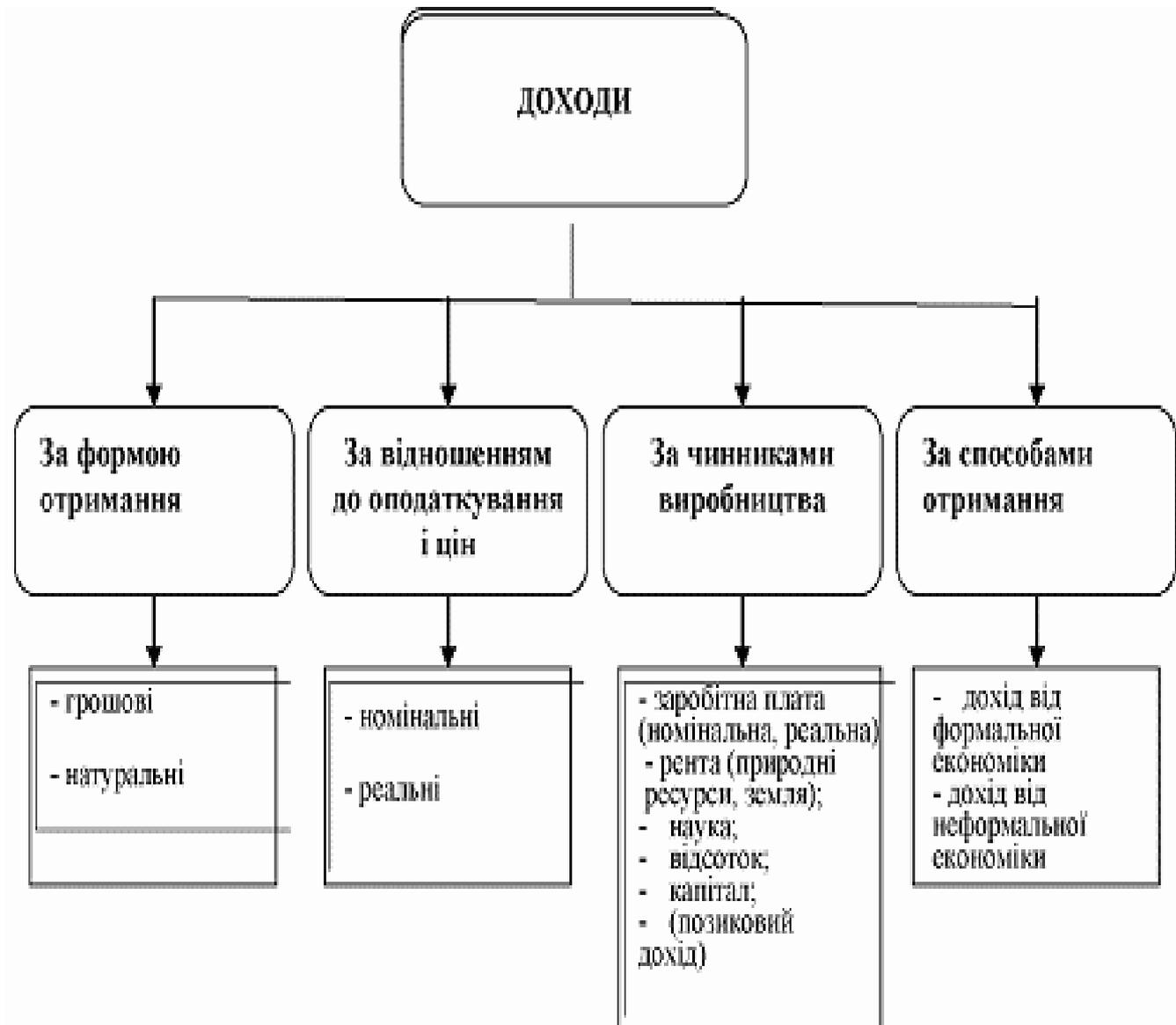

Рисунок 2.1 Класифікація доходів населення

Сутність доходів населення розкривається за допомогою виконуваних ними функцій: відтворювальної (забезпечення людини та членів її сім'ї необхідними засобами для життя), регулюючої (розміщення населення в регіонах, галузях господарства, підприємствах відповідно до ринкової

кон'юнктури), соціальної (забезпечення соціальної справедливості та якості життя населення), стимулюючої (забезпечення високої продуктивності та якості праці, підвищення рівня освіти та кваліфікації). На процес формування доходів населення мають вплив демографічні, економічні, географічні, соціальні, політичні, інституційні чинники, пов'язані з людиною, підприємством, домогосподарством, розвитком країни.

У науковій думці існує широке та вузьке трактування поняття доходів як сукупності грошових, натуральних та лише грошових надходжень населення за певний період часу відповідно. До основних видів доходів належать: номінальні, реальні; первинні, вторинні; доходи від поточної діяльності, активів, соціальні доходи та ін. Ступінь нерівномірності їх розподілу можна проаналізувати за допомогою кривої Лоренца, коефіцієнтів Джині та децильного коефіцієнта. Серед наслідків значної нерівномірності розподілу доходів відзначимо: скорочення середнього про шарку населення як основи економічної політики поглиблення проблем бідності, збільшення обсягу соціальних виплат у державному бюджеті, зростання соціальних втрат через професійну декваліфікацію, збільшення явищ соціальної патології, руйнування людського капіталу, соціальну та політичну напругу в суспільстві [13, с. 165] тощо.

За останні два роки в Україні спостерігається значне зменшення доходів населення. До основних факторів, які впливали на їх рівень в Україні, належать: військовий конфлікт і збільшення чисельності внутрішніх переселенців (станом на 01 січня 2016 р. – близько 1,5 млн. осіб), зменшення ВВП (у 2015 р. рівень ВВП знизився на 10%), високий темп інфляції (2014 р. – 25%, 2015 р. – 43%), прискорення девальвації (упродовж 2013–2016 рр. – понад 200%) [9-11], збільшення податкового навантаження (наприклад, запровадження військового збору, збору з продажу-купівлі іноземної валюти, оподаткування частини пенсій, депозитів, підвищення акцизів на тютюнові вироби, алкогольні напої, а також розширення бази оподаткування для податку з нерухомого майна тощо), банкрутство банків і т.д.

Аналіз динаміки доходів населення показує, що за останні роки номінальні доходи частково зростали. Проте реальні доходи значно зменшилися.

Наприклад, лише за другий квартал 2015 р. реальний наявний дохід населення порівняно з 2014 р. зменшився на 34,0% [9].

У першому півріччі 2014 р. і 2015 р. найбільшу частку доходів домогосподарств (близько 50%) склали доходи від зайнятості та соціальні доходи, значно менше – від активів і підсобного господарства.

На рисунку 2.2 зображено, розмір мінімальної ЗП у 2012-2015 роках.

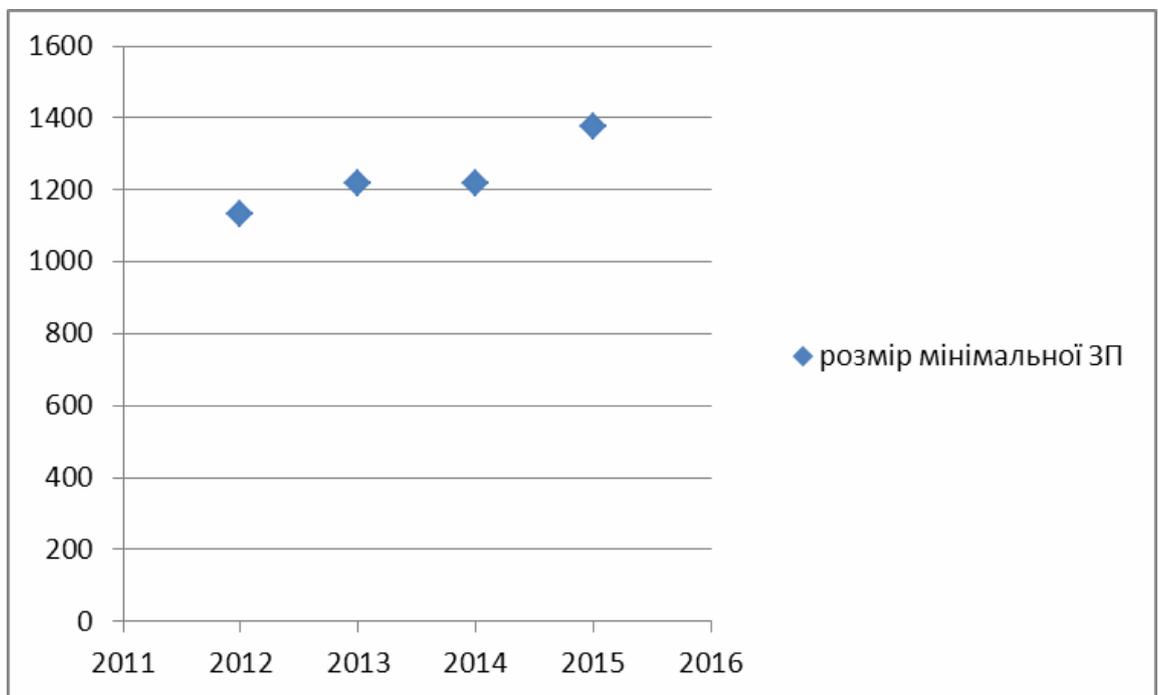

Рисунок 2.2 Розмір мінімальної ЗП в Україні

З рисунку видно, що мінімальна заробітна плата поступово зростала: на кінець 2012 р. – 1 134 грн., 2013 р. – 1 218 грн., 2014 р. – 1 218 грн., 2015 р. – 1 378 грн. та з 1 травня 2016 р. вона має становити 1 450 грн. [9; 10]. Найвищий рівень заробітної плати отримували працівники в Києві, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській областях. Проте темп підвищення номінальної заробітної плати був значно меншим за темпи зміни рівня інфляції, девальвації, податкового навантаження, тому значна

частина населення відчула себе біднішою. Крім того, суттєво зменшилися доходи від активів.

Зниження рівня доходів населення зумовило збільшення самозабезпечення за допомогою підсобного господарства, пошук додаткової роботи та розвиток тіньової діяльності [8, с. 306]. За даними Державної служби статистики України, 4,5 млн. осіб працювало в неформальному секторі [9]. До основних причин поширення неформальної зайнятості належать: дефіцит гідної та високооплачуваної роботи в офіційному секторі економіки, недосконалість нормативно-правової бази, яка регулює ринок праці та зайнятості, слабкий соціальний захист та порушення роботодавцем прав найманих працівників, високе навантаження на фонд заробітної плати та бажання уникнути високих податків, зміна трудових мотивацій щодо більшої самостійності в роботі та вільного розпорядження часом, нерегульована трудова міграція населення, представники якої часто стають неформально зайнятими. Водночас зменшення доходів негативно вплинуло на споживання й заощадження. Більша частина споживчих витрат (понад 50%) була пов'язана з оплатою продуктів харчування та комунальних послуг [9]. Водночас зросли витрати на одяг і взуття, ліки, транспорт, зв'язок тощо. Найбільше населення економило на товарах розкоші, що загалом відповідає закону Енгеля. Водночас населення України значно скоротило свої заощадження. У лютому 2015 р. було проведено спеціальне опитування щодо того, на скільки вистачить заощаджень, якщо будуть утрачені всі джерела доходів. 38% опитуваних відповіли, що вони взагалі не мають заощаджень, і лише 2% стверджували, що їх вистачить на шість місяців і більше [17]. Загалом, у 2015 р. за рівнем купівельної спроможності Україна серед 42 країн опинилася на 41-му місці [16]. На одного жителя України припадало 1 641 євро на рік, або близько 3 500–4 000 грн. на місяць. Проте у більшості областях, у тому числі Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Полтавській, середньомісячні ставки заробітної плати були набагато нижчими (як правило, менше 2 700 грн.). Значна частина населення

опинилася за межею бідності [7]. Станом на початок 2015 р. 44% респондентів уважали себе бідними [9]. До кінця 2015 р. така суб'єктивна оцінка лише погіршилася. Особливість бідності в Україні полягає у значному скороченні доходу більшості населення країни, яке при цьому зберігає високий соціальний статус (рівень освіти, кваліфікації, соціальні зв'язки). За стандартами ООН, якщо людина витрачає на проживання менше 5 дол. на день, тобто 150 дол. на місяць, то вважається, що вона живе за межею бідності [12]. Станом на 12 лютого 2016 р. за курсом НБУ це приблизно 3 912 грн. у місяць. У різних країнах межа бідності визначається по-різному: у США складає не менше 40 дол./день, у країнах Східної Європи у складі Єврозони – 5 дол./день [5], в Україні – нижче прожиткового мінімуму, який станом на 1 січня 2016 р. для працездатних осіб становить 1 378 грн. У такий спосіб навесні 2015 р. ООН констатувала, що в Україні понад 80% населення живе за межею бідності, а прожитковий мінімум України наближається до порогу бідності африканських держав. Зазначимо, що в 2012 р. в ООН заявляли, що лише 15% українців живуть за межею бідності. На разі державні службовці часто оперують поняттям «раптова бідність», оскільки у цій категорії більшість людей виявилися раптово через військовий конфлікт, девальвацію та інфляцію.

Крім того, причиною високого рівня бідності є висока нерівномірність розподілу та неефективність перерозподілу з боку держави. Формування економічної системи ринкового типу породжує значну нерівномірність розподілу доходів. Аналізуючи статистику щодо розподілу доходів за перший квартал 2014 р. і 2015 р., можемо стверджувати, що в Україні суттєвих змін не відбулося, навіть спостерігалася позитивна динаміка, а саме: скорочення частки осіб, які отримували дохід нижче 1 920 грн. та збільшення частки осіб з доходом понад цю грошову суму. Проте в абсолютному вимірі частка населення із середньодушовими доходами нижче розміру фактичного прожиткового мінімуму (у I півріччі 2015 р. – 2 022 грн., у I півріччі 2014 р. – 1 298 грн.) у січні-червні 2015 р. зросла майже втричі і становила 49%.

Водночас несуттєво змінився індекс Джині – з 0,249 до 0,257. Співвідношення загальних доходів серед найбільш та найменш забезпечених 10% населення становило у I півріччі 2015 р. 5,6 раза (у I півріччі 2014 р. – 5,2 раза), у т.ч. серед міського населення – 5,3 раза (5,1 раза), серед сільського – 5,4 раза (4,9 раза). Мінімальний рівень загальних доходів серед найбільш забезпечених 10% населення перевищував максимальний серед найменш забезпечених 10% населення у цілому по Україні та у сільській місцевості в три рази, серед міських домогосподарств – у 2,9 раза. Така динаміка розподілу насправді не повністю показує глибину нерівномірності розподілу грошових ресурсів, оскільки під час розрахунку доходів населення використовують широке трактування доходів, включаючи до їх складу також вартість спожитої продукції, отриманої з підсобного господарства, суми безготівкових пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг тощо. Крім того, не враховуються тіньові доходи, які складають значну частку доходів населення України.

Якщо проаналізувати розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів за 2013–2014 рр., можемо констатувати дещо іншу динаміку: частка домогосподарств, яка здійснювала заощадження, скоротилася з 10,7% до 8%; тих, кому було достатньо для споживання, проте без заощадження, зменшилася на 4% – до 46,9%. Значно зростала питома вага домогосподарств, які відмовлялися собі в найнеобхіднішому – з 34,9% до 41,4% тощо. Зазначимо, що подібна динаміка була характерна як для жителів міст, так і для сільських поселень. Відзначимо, що економічні очікування лише погіршувалися впродовж досліджуваного періоду. Якщо в 2013 р. 10,1%, 65,7%, 22,7% домогосподарств були переконані, що їх становище покращиться, залишиться без змін чи погіршиться, то в 2014 р. – 3,5%, 28,9%, 65,3% відповідно [9]. Крім того, згідно з опитуванням компанії Research&Branding Group, 2/3 жителів країни відзначали зменшення рівня доходів протягом останніх півроку [17].

Проблемою залишається й неефективна соціальна допомога. Головною політико-економічною причиною є незацікавленість і супротив певних груп інтересів, а саме:

1)супротив порівняно заможних отримувачів пільг, яких набагато більше, ніж дійсно бідних, що є перешкодою для політиків-популістів, які орієнтуються просто на чисельність електорату;

2)несправедливість бюрократичного апарату, оскільки високопосадовці є одними з основних користувачів державної системи знижок та інших матеріальних допомог;

3)незацікавленість розпорядників бюджетних коштів, оскільки розподіл коштів є міцною основою для корупційних відносин;

4)незацікавленість комунальних організацій, оскільки компенсація за пільгові послуги – це додаткове джерело підтримки їхнього фінансового стану незалежно від якості послуг. Система соціального захисту (адресна соціальна допомога) орієнтується не на заслуги чи статус людини, а саме на здатність людини (сім'ї) себе забезпечити матеріально. Фактично саме такий принцип – допомога дійсно бідним – і є домінуючим у світовій практиці. Хоча базовий принцип був обраний правильно, досвід пільгової системи вплинув на формування адресних механізмів [2, с. 20].

В Україні значна частка населення отримує соціальну допомогу. У 2015р. близько 12 млн. осіб отримували пенсії, 15 млн. домогосподарств одержували субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг. У 2013–2015 рр. питома вага тільки видатків ПФУ України у ВВП складала 14–16%. Проте є чимало осіб, які такої допомоги не потребують – псевдоінваліди, особи, які працюють у неформальному секторі, трудові мігранти та низка категорій населення, які користуються безкоштовними послугами, що компенсуються з Державного бюджету. Як і раніше, залишається гострим питання низької адресності окремих видів допомог з точки зору підтримки найбільш уразливих верств населення [5, с. 25].

3. Роль держави в подоланні бідності та шляхи вирішення проблеми в Україні (2013 - 2015 рр.)

Відомо, що в Україні низька ефективність економічного реформування та недієвість законодавчого механізму соціальної спрямованості спричинили розшарування населення за рівнем матеріального забезпечення, призвели до поширення бідності, відбулося загострення кризи зайнятості, звуження відтворення людського потенціалу, погіршення стану здоров'я і життєдіяльності населення, що стало загрозою для розвитку людського, трудового й інтелектуального потенціалів українського суспільства. У країні з відносно однорідним складом населення за короткий термін утворився вузький прошарок багатих і дуже багатих людей одночасно з масовим зубожінням громадян.

Порушення принципів рівності прав посідає значне місце при розподілі соціальних благ та доступі до них. Загальною є тенденція невиконання конституційних гарантій щодо безоплатності соціальних послуг у державних закладах охорони здоров'я, освіти, надання соціального житла тощо. Як свідчать результати соціологічних досліджень [16], понад двом третинам населення України не вистачає стабільності в суспільстві і соціальних гарантій, які забезпечують відчуття впевненості в завтрашньому дні.

Існуюча система соціального захисту, зокрема, соціальна допомога і соціальні компенсації не захищають малозабезпечені верстви населення від бідності. Неефективний перерозподіл доходів та несправедливий розподіл державних трансфертів, спрямованих на соціальну підтримку громадян, провокують завищені очікування від держави. Державна політика щодо подолання бідності через механічне вирівнювання доходів соціально вразливих груп населення не має комплексного характеру і дає лише тимчасовий ефект, що, в кінцевому рахунку, призводить до великих соціальних видатків з державного бюджету, але не вирішує проблему масштабної бідності. Таким чином, в Україні є актуальним створення такої системи соціального захисту населення, яка здатна адекватно реагувати на

соціально-економічні ризики та сприятиме зменшенню бідності в усіх групах населення.

Бідність, у певному її прояві, властива кожній країні незалежно від форми правління, рівня соціально-економічного розвитку. Масштабна бідність населення перешкоджає формуванню в суспільстві середнього класу, який є головним регулятором загального соціально-економічного прогресу та розвитку держави. У 2000 р. на Самміті ООН Україною була підписана Декларація тисячоліття, в якій зниження рівня бідності вдвічі до 2015 р. визначено однією з найважливіших Цілей розвитку людства [12]. На сучасному етапі розвитку в Україні здійснюється поступове впровадження

Цілей Розвитку Тисячоліття на національному, регіональному і локальному рівнях державного управління. Стратегічні підходи, які мають бути покладені в основу державної політики у галузі подолання бідності, створення законодавчих та економічних умов для стимулювання соціально-економічного розвитку, визначено у Цілях Розвитку Тисячоліття до 2015 року (Ціль 1. Подолання бідності) передбачено:

- скорочення частки бідного населення у 2013 році – до 26,0%, у 2015 році – до 25,0 %;
- скорочення частки бідних серед працюючих осіб у 2013 році – до 17,0%, у 2015 році – до 15,0 %;
- скорочення частки бідних серед дітей у 2013 році – до 31,0%, у 2015 році – до 29,0 % [12].

Для вдосконалення заходів державної політики подолання бідності необхідно здійснювати на основі системного підходу щодо їх складових та за умови дотримання основних принципів: адресності, відкритості, комплексності та системності проведення реформ, створення економічних можливостей та умов для самостійного вирішення людиною своїх соціально-економічних проблем.

Проблему подолання бідності у нашій країні необхідно вирішувати за допомогою реалізації наступних стратегічних напрямів: підвищення зайнятості населення та розвиток ринку праці, збільшення рівня доходів від трудової діяльності, удосконалення системи соціального законодавства, ефективне використання бюджетних коштів і засобів спеціальних позабюджетних фондів, реалізація програми залучення міжнародних інвестицій та грантів на соціальні перспективи та заходи, здійснення моніторингу реалізації стратегічних напрямів подолання бідності. На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатня діяльність держави у сфері зменшення соціальної нерівності, відсутність ефективних реформ та визначення пріоритетів на коротко - , середньо - і довгострокову перспективу.

Для розв'язання конкретних практичних завдань з подолання бідності в Україні необхідно здійснити аналіз основних ризиків бідності та складу бідного населення, дослідити причини теперішнього стану і передбачити наслідки та перспективи на майбутнє. Українському суспільству притаманний високий рівень бідності серед економічно активного населення, що пов'язано як з високим рівнем безробіття, так і з низькою заробітною платою або довготривалою затримкою її виплати. Сьогодні 79% бідних складають домогосподарства, в яких проживає хоча б одна працююча особа [8, с. 35]. Широкомасштабна бідність сформувалась у працюючих у бюджетній сфері та в стагнуючих галузях промисловості. Визначаючи подальші шляхи подолання бідності в Україні, слід виходити з того, що працездатна частина населення має бути забезпечена роботою і гідною заробітною платою, що дасть змогу викоринити бідність серед працюючих громадян і значно знизити рівень бідності серед малозабезпечених, соціально вразливих верств населення, а також стане підґрунтям для формування середнього класу – основи стабільності суспільства. Необхідна принципова корекція політики доходів через перенесення акцентів із підтримки соціально вразливих верств населення на стимулювання ефективної економічної

діяльності працездатних громадян. При цьому актуальними заходами є зменшення безробіття, скорочення низькооплачуваної та «тіньової» зайнятості, а також усунення хронічної диспропорції між результативністю праці та заробітною платою, забезпечення зростання реальної заробітної плати як основного джерела грошових надходжень населення та важливого стимулу до трудової активності відповідно до зростання ВВП.

Важливим залишається комплекс заходів щодо сприяння зміцненню позицій середнього класу через розвиток малого і середнього бізнесу.

Нагальним питанням зменшення бідності нинішніх і майбутніх пенсіонерів є проведення пенсійної реформи, а саме поступовий перехід від виплати пенсій, що призначаються на пільгових умовах або за вислугу років із солідарної системи до недержавних пенсійних фондів, а також запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Для недопущення поширення бідності серед соціально вразливих верств населення доцільно розширити спектр можливостей для працевлаштування людей з особливими потребами та зайнятості людей похилого віку. У цьому зв'язку варто запозичувати перевірений часом досвід економічно розвинутих країн. З метою подолання бідності в українському суспільстві має бути переглянуто підходи до платних медичних і освітніх послуг для малозабезпечених категорій населення, особливо для дітей, що потребує розробки механізму реалізації конституційних прав громадян на безоплатні освіту і охорону здоров'я. Водночас необхідно забезпечити доступ економічно активного населення до надання якісних медичних послуг через формування повномасштабної системи медичного страхування.

Розв'язання проблеми бідності в Україні неможливе без модернізації системи державної соціальної допомоги та створення сучасної системи соціальних послуг. Потребує кардинального реформування система надання пільг [4], має бути переглянуто підходи щодо житлової політики, в тому числі будівництва та надання соціального, пільгового житла. Для запобігання поширенню хронічної бідності необхідно забезпечити такий розподіл

наявних соціальних коштів, за якого їх отримують саме ті, хто має гостру потребу. Важливо посилити надання адресної соціальної допомоги, насамперед, у соціально неблагополучних, депресивних регіонах, де спостерігаються великі масштаби бідності та рівень життя населення значно нижчий за середній, а також надати більше повноважень місцевим органам влади щодо надання цільової адресної допомоги. Зниженню рівня бідності також сприятиме удосконалення системи державних соціальних стандартів і гарантій. Зокрема актуальним є перегляд методики розрахунку прожиткового мінімуму, враховуючи регіональні особливості рівня та глибини бідності.

ВИСНОВКИ

Отже, бідність – це суспільно-економічна проблема, яка існує в кожній країні і залишається однією з глобальних проблем людства та вимагає практичних дій щодо її зменшення. Бідність як соціально-економічна категорія породжує економічну та політичну нестабільність, невпевненість та страх перед майбутнім.

Головною проблемою бідності залишається низький рівень заробітної плати та нерівномірність розподілу і неефективність перерозподілу коштів з боку держави, що негативно відображається на рівні життя людей.

Для того, щоб запобігти подальшому зростанні бідності, державі в особі органів влади та органів місцевого самоврядування необхідно підвищити рівень життя.

В Україні існування бідності пригнічує соціально-економічний розвиток. Поширення бідності серед працюючих перешкоджає стабільному економічному розвитку. Бідні не можуть отримати якісну освіту та медичну допомогу і часто не отримують найнеобхідніших послуг. Вони не спроможні накопичувати і зберігати людський капітал, що є причиною поширення бідності, погіршення показників людського розвитку. Тому економіка відчуває дефіцит кваліфікованих працівників. Для того, щоб люди могли ефективно працювати, управляти сучасною технікою, вони мають вести сучасний спосіб життя, зокрема звикнути до технічного обладнання в побуті. Тому національна модель соціальної політики в Україні має постійно оновлюватись та спрямовуватись на подолання бідності, створення нормальних умов життя і праці.

Оскільки бідність характеризує низький рівень життя населення, то державна соціальна політика має спрямовуватись на його підвищення, зробивши цю мету пріоритетом розвитку суспільства на довгострокову перспективу.

Вирішення проблеми бідності та низького рівня соціального захисту населення в Україні слід пов'язувати не тільки з економічним розвитком, а й

з існуючою системою соціальних цінностей, ефективністю діяльності державних інститутів, дієвістю механізмів державного управління соціальним розвитком, результативністю співпраці органів державного управління, місцевого самоврядування і суспільства, громадян.

Ідеальна мета боротьби з абсолютною бідністю — її абсолютне подолання. Але її подолати неможливо. Проте можна зменшити масштаби та пом'якшити її прояви; зменшити розшарування населення за рівнем доходів; вживати заходи, спрямовані на запобігання бідності. Соціальна політика в Україні залишається пасивною і не адекватною напруженій ситуації. Політика розподілу доходів населення повинна бути спрямована, насамперед, на відновлення ролі оплати праці, як основного джерела грошових доходів населення та важливого стимулу трудової активності громадян .

Доходи і купівельна спроможність населення мають не тільки соціальне значення – як складові рівня життя, але і як чинники, що визначають тривалість самого життя. Основна зброя проти бідності – це така політика, яка була б направлена на економічне зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бервено О. Вплив надмірної нерівності доходів на якість життя / О. Бервено // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 304-308.
2. Гарін Б. Перерозподільна функція держави в Україні / Б. Гарін // Вчені записки Університету «КРОК». – 2014. – № 37. – С. 18-24.
3. Добренєков, В. И. Социология: Социальная структура и стратификация [Текст] / В. И. Добренєков. □ М. : ИНФРА-М, 2000. □ 536 с.
4. Кравченко М.В. Основні підходи до реформування системи пільг в Україні // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць. / редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.). – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 3 (6). – 306 с. – С.155–164.
5. Комар Н. Теоретичні підходи до вивчення проблем бідності: глобальний та країнний виміри / Н. Комар // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2. – С. 23-33.
6. Куценко Н. В. Зміцнення соціальної бази реформ – шлях до подолання бідності / Н. В. Куценко // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 27–34.
7. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соціальної політики. – К.: Вид-во С. Павличко “Основи”, 2004. – С. 153-154.
8. Національна доповідь «Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010» // Міністерство економіки України. – К. – 2010. – 107 с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.me.gov.ua
11. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
12. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/.

13. Стрішенець О.М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.М. Стрішенець, Л.В. Єлисеєва, В.І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.
14. Указ Президента України “Про стратегію подолання бідності” від 15 серпня 2001 р.№ 637 // CD NAU
15. Добренєков, В. И. Социология: Социальная структура и стратификация [Текст] / В. И. Добренєков. □ М. : ИНФРА-М, 2000. □ 536 с.
16. Рейтинг Purchasing Power Europe, 2014–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//http:// ec. europa.eu/eurostat/web/purchasing-power-parities](http://ec.europa.eu/eurostat/web/purchasing-power-parities).
17. Research & Branding Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/rus/>.

